

УДК 347.919.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.3>**Людмила Сапейко,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню основних проблем інституту спрощеного позовного провадження в цивільному процесуальному праві. В роботі критично оцінюється закріплений в процесуальному законі поділ справ позовного провадження на такі, які обов'язково розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, ті, що можуть вирішуватися в такому порядку за розсудом суду, а також ті, які взагалі не підлягають розгляду в спрощеному провадженні. Набула подальшого розвитку позиція щодо надання суду дискреційних повноважень під час вирішення питання про розгляд цивільної справи у порядку спрощеного провадження. Акцентовано увагу, що оскільки безпосередньо на суд покладено обов'язок винесення законного та обґрунтованого рішення у справі, то саме він повинен визначати, в якому порядку – загальному чи спрощеному – доцільніше розглядати конкретну справу задля досягнення завдань цивільного судочинства, серед яких є не тільки своєчасний, але й об'єктивний розгляд справи. У цьому зв'язку запропоновано внести зміни до ЦПК України та передбачити, що будь-яка справа позовного провадження на розсуд суду, з урахуванням належного виконання завдань цивільного судочинства та виходячи з особливостей спірних правовідносин, може розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження. Наголошено, що визначаючи форму позовного провадження, суд передусім має керуватися такими критеріями, як складність справи (сукупність обставин, які підлягають встановленню), обсяг та характер доказової бази, суб'єктивний склад в справі. Крім того, суд має також враховувати таку особливість спрощеного провадження, як відсутність в ньому підготовчого засідання, а отже, неможливість вчинення процесуальних дій, передбачених ст. 197 ЦПК України, що може ускладнити розгляд та вирішення справи. Автором також обґрунтовується думка, що тільки суд, без звернення до нього сторін з відповідним клопотанням, враховуючи лише специфіку конкретної справи, має визначити необхідність проведення по ній судового засідання в рамках спрощеного провадження.

Ключові слова: цивільна справа, суд, спрощене провадження, цивільне процесуальне законодавство, судові засідання.

Постановка проблеми. Новою редакцією Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [1] передбачається впровадження такої процедури, як розгляд справ у порядку спрощеного позовного провадження. Даний порядок має прискорювати розгляд цивільних справ та постановлення по них рішень, а також полегшувати роботу судів, які у своїй більшості є надмірно перевантаженими кількістю справ, що перебувають у їх провадженні. Водночас в судовій практиці виникають певні проблеми, пов'язані із застосуванням окремих норм, що складають даний правовий інститут. Неоднозначно сприймаються деякі положення законодавства, що регулюють питання проведення спрощеного позовного провадження, й у науці цивільного процесуального права. Тому вбачається необхідність теоретичного дослідження названого інституту та пошуку шляхів вирішення наявних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню питань спрощеного позовного провадження приділялася увага в роботах А. Грушицького, І.О. Ізарової, Н.Ю. Панича, М.Ю. Тітова та Т.Ф. Коротенко, О. Угриновської та Г. Гембара, О.В. Циркуненко та інших науковців. Доктринальні розробки цих вчених мають вагомий науковий цінність. Водночас деякі проблемні аспекти спрощеного позовного провадження спонукають до подальшого вивчення зазначеного напрямку та вироблення правових позицій щодо підвищення дієвості норм чинного цивільного процесуального законодавства.

Метою статті є системний аналіз норм цивільного процесуального законодавства, що формують інститут спрощеного позовного провадження, виявлення проблематики законодавчого регулювання та вироблення пропозицій з удосконалення положень ЦПК України щодо окреслених питань.

Виклад основного матеріалу. Розгляду справ у порядку спрощеного провадження в цивільному процесуальному законодавстві відведено окреме місце – глава 10 розділу III ЦПК України. В ст. 274 ЦПК, де перераховані справи, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, насамперед зазначаються малозначні справи; справи, що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд (пункти 1–3 частини 1 названої статті). Простежуючи категоричність законодавчого формулювання, вбачається, що спрощений порядок розгляду цих справ є обов'язковим.

Даний перелік справ відображений і в ст. 19 ЦПК, яка має назву «Справи, що належать до юрисдикції загальних судів». Разом з тим в п. 4 ч. 4 цієї статті передбачається, що спрощене позовне провадження призначене також для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. При цьому справи незначної складності для їх розгляду в спрощеному позовному провадженні мають бути визнані судом малозначними.

В цьому контексті слід звернути увагу на нормативне визначення малозначних справ. За ч. 6 ст. 19 ЦПК малозначними є: справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справи, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Відповідно, справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, автоматично належать до малозначних. Крім того, суд на власний розсуд може віднести до цієї категорії й інші справи, які він оцінює як справи незначної складності. Тобто в останньому випадку справа визнається малозначною не за об'єктивними критеріями, визначеними в законі, а за суб'єктивним сприйняттям її характеру суддею.

Окремої уваги заслуговує сам термін «малозначні справи». Науковцями слушно зауважується, що він є доволі своєрідним. Значення справи для заявника не залежить від ціни позову чи складності розгляду справи, тому навряд чи треба ділити справи на значні та малозначні [2, с. 28]. Для кожної людини справа, що її стосується, є значною [3, с. 80].

На думку А. Грушицького, виходячи з рівня добробуту більшості громадян, позов в розмірі ста прожиткових мінімумів для працездатних осіб, а тим більше п'ятисот, для них навряд чи є малозначним. Для суду, який розглядає десятки тисяч справ на рік, одна справа – це статистична одиниця, а для сторін навіть справа про розірвання шлюбу має важливе значення [4].

Правознавцями проводився також порівняльний аналіз сутності малозначних справ за вітчизняним та зарубіжним законодавством. Так, Н.Ю. Панич зазначає, що сьогодні український процесуальний закон встановлює істотно ширші порівняно з німецьким процесуальним законом межі для віднесення відповідної справи до категорії малозначних. Крім того, якщо врахувати повноваження українського суду визнавати малозначними також і справи незначної складності, ціна позову в яких складає приблизно 28 850 євро, стають очевидними відмінності у межах малозначних справ згідно з українським та німецьким правом. І лише порівняно з нормами права ЄС, зокрема, з ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861/2007 щодо аспекту меж малозначності, ці відмінності втрачають свій істотний характер [5, с. 131].

Цілоком погоджуючись з наведеними позиціями, зауважимо, що дефініція малозначних справ є соціально некоректною та конфліктуючою з економічною реальністю нашої країни. Причому такий законодавчий підхід може сприйматися неоднозначно будь-якими верствами населення, не лише малозабезпеченими, оскільки під згадану категорію може підпадати як позов з ціною, наприклад, тисяча гривень, так і з ціною більше дев'ятисот тисяч. Тому є потреба термінологічного та змістовного корегування даного питання на законодавчому рівні.

Крім вище перелічених справ, згідно з ч. 2 ст. 274 ЦПК у порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, які не можуть розглядатися за спрощеною процедурою.

В такому випадку ініціатором спрощеного провадження є позивач, який у письмовій формі має подати відповідне клопотання, що приєднується до позовної заяви або може міститися у ній. Розглянувши це клопотання, суд може задовольнити його та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження або відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження.

Під час подання відповідачем заперечень щодо розгляду справи в порядку спрощеного провадження суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача може постановити

ухвалу про залишення заяви відповідача без задоволення чи про розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Цивільний процесуальний закон не дозволяє розглядати в спрощеному порядку справи у спорах, що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; щодо спадкування; щодо приватизації державного житлового фонду; щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування; в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у п. п. 1-5 ч. 4 ст. 274 ЦПК.

Необхідно зауважити, що положення ч. 4 ст. 274 ЦПК є доволі дискусійними, оскільки не простежуються чіткі критерії віднесення перелічених категорій справ до таких, які не можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження. В літературі зазначається, що справи, наприклад, про розлучення можуть бути розглянуті лише за правилами загального позовного провадження, а справи про поділ майна подружжя можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження. При цьому, якщо ціна позову у справах про поділ майна подружжя не перевищує ста прожиткових мінімумів для працездатних осіб, то вони обов'язково розглядаються в спрощеному позовному провадженні. Однак справи про розірвання шлюбу зазвичай є нескладними через невеликий обсяг обставин у предметі доказування, а під час поділу майна подружжя, враховуючи майновий інтерес кожного з них, набагато складніше встановити дійсні обставини справи. Тому науковцями пропонується надати суду право за наявності клопотання позивача та з урахуванням заперечень відповідача вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження щодо тих категорій справ, які визначені в ч. 4 ст. 274 ЦПК України [6, с. 87–88].

Водночас окремими авторами піднімається питання доцільності розгляду в порядку спрощеного позовного провадження таких категорій справ, як трудові. Зокрема, М.Ю. Тітов та Т.Ф. Коротенко, провівши узагальнення судової практики на прикладі Оболонського районного суду м. Києва, звертають увагу, що на практиці виникають такі проблеми, коли ЦПК України чітко визначає, що певні справи слід розглядати в порядку спрощеного позовного провадження, однак з урахуванням деяких особливостей, на думку суду, їх слід призначати до розгляду у порядку загального позовного провадження, приміром трудові спори [7, с. 175]. Висловлена також думка, що положення про

розгляд справ, що виникають із трудових відносин, лише в порядку спрощеного провадження не враховує, що право на працю є невіддільним природним правом людини й, відповідно, судовий захист має бути найефективніший. У таких справах зазвичай є декілька позовних вимог, велика кількість доказів і вирішення такої справи в строк 60 днів є ускладненим, а то й неможливим. Тому пропонується надати суду дискреційні повноваження щодо визначення, чи може справа, що виникла з трудових відносин, бути розглянута в спрощеному позовному провадженні, враховуючи її обставини, чи ні [6, с. 86–87].

Наведені позиції без сумніву мають свою раціональну основу та свідчать про наявну проблематику окреслених питань. Водночас слід звернути увагу й на інші аспекти розглядуваної тематики.

Законодавець, хоча й не досить чітко, але передбачає, що більшість цивільних справ може розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження. Однак окремі категорії справ, передбачені в ч. 1 ст. 274 ЦПК, як було зазначено вище, обов'язково вирішуються в спрощеному порядку, інші справи підлягають такому вирішенню за розсудом суду. Вважаємо, що дане розмежування є недоцільним та може перешкоджати належному здійсненню правосуддя в цивільних справах.

Слід виходити з того, що спрощене позовне провадження в сучасних умовах є як ніколи актуальним та конче потрібним інструментом здійснення судової влади, оскільки забезпечує швидкість розгляду цивільних спорів. Водночас швидкість має незмінно поєднуватися з правильністю вирішення справи. Якщо така збалансованість є сумнівною, спрощене провадження є нераціональним.

Зважаючи, що безпосередньо на суд покладено обов'язок винесення законного та обґрунтованого рішення у справі, як уявляється, саме він повинен визначати, в якому порядку – загальному чи спрощеному – доцільніше розглядати конкретну справу задля досягнення завдань цивільного судочинства, серед яких є не тільки своєчасний, але й об'єктивний розгляд справи.

В цьому зв'язку, на наш погляд, вбачається необхідність відступити від законодавчого визначення категорій справ, які імперативно підлягають розгляду за правилами спрощеного позовного провадження, та тих справ, що не можуть бути розглянутими в такому порядку. Відповідно, в ЦПК України має бути передбачено, що будь-яка справа позовного провадження на розсуд суду, з урахуванням належного виконання завдань цивільного судочинства та виходячи з особливостей спірних правовідносин, може розглядатися в порядку спрощеного

позовного провадження. Вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження має бути прерогативою суду, який повинен оцінювати всі переваги та недоліки такого порядку, враховуючи свою відповідальність за постановлене рішення. Тому звернення позивача із клопотанням про застосування спрощеної процедури розгляду спору є недоречним.

Визначаючи форму позовного провадження, суд насамперед має керуватися такими критеріями, як складність справи (сукупність обставин, які підлягають встановленню), обсяг та характер доказової бази, суб'єктний склад в справі. Водночас суд має також враховувати таку особливість спрощеного провадження, як відсутність в ньому підготовчого засідання, а отже, неможливість вчинення процесуальних дій, передбачених ст. 197 ЦПК України, що може ускладнити розгляд та вирішення справи.

Питання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження має вирішуватися, як це передбачено у чинному процесуальному законодавстві, в ухвалі про відкриття провадження.

Водночас суд має визначити, чи потребує справа проведення судового засідання з повідомленням (викликом) сторін. В цьому випадку так само мають враховуватися різні аспекти – від множинності обставин справи до характеру досліджуваних доказів. Так, якщо сторони на підтвердження своїх вимог та заперечень посилаються лише на письмові докази, то розгляд справи може відбуватися без судового засідання і виклику сторін. За необхідності ж дослідження речових та електронних доказів, висновку експерта, показань свідків, враховуючи специфіку таких доказових джерел, з нашої точки зору, завжди має призначатися судове засідання з викликом всіх заінтересованих осіб та залученням інших учасників судового процесу.

Відповідно, якщо позовні вимоги ґрунтуються лише на письмових доказах, і при цьому суд вважає за доцільне розглядати справу в спрощеному провадженні без судового засідання та повідомлення сторін, то в ухвалі про відкриття провадження має бути відображена дана інформація.

Поряд із цим після відкриття провадження може виникнути проблема зміни позивачем предмета чи підстави позову, збільшення розміру позовних вимог, подання додаткових доказів, що може суттєво вплинути на порядок вирішення справи й зробити неможливим застосування спрощеної процедури її розгляду, або ж в рамках спрощеного провадження постає необхідність проведення судового засідання. Для впорядкування цих питань слід

передбачити в ЦПК України, що позивач може реалізувати зазначені права шляхом подання відповідної заяви протягом п'яти днів з моменту отримання ним ухвали про відкриття провадження. За результатами розгляду такої заяви суд приймає рішення щодо подальшої доцільності вирішення справи в спрощеному позовному провадженні чи проведення в його межах судового засідання.

В спрощеному позовному провадженні мають бути гарантовані й права відповідача. Йому так само має надаватися право протягом п'яти днів від моменту отримання ухвали суду про відкриття провадження із повідомленням про розгляд справи за спрощеною процедурою подати відзив на позовну заяву та всі наявні докази, що можливо доставити до суду, або послатися на докази, які можуть підтвердити заперечення проти позову, та які мають досліджуватися винятково в судовому засіданні (наприклад, показання свідків). Виходячи з наданих відповідачем матеріалів, суд вирішує питання про проведення в порядку спрощеного позовного провадження судового засідання чи про недоцільність останнього. Подібний підхід має застосовуватися і в разі вступу чи залучення в справу третіх осіб.

Водночас видається правильним законодавчий підхід, закріплений в ч. 4 ст. 193 ЦПК України, згідно з яким у випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

Висновки

На підставі викладеного вбачається, що застосоване в ЦПК України розмежування цивільних справ позовного провадження на такі, які обов'язково розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження; ті, що можуть вирішуватися в такому порядку за розсудом суду, а також ті, які взагалі не підлягають розгляду в спрощеному провадженні, є недоцільним. Такий поділ може заважати належному здійсненню правосуддя в цивільних справах, оскільки не враховує індивідуальних особливостей конкретного спору. Вважаємо, що цивільним процесуальним законодавством має передбачатися, що будь-яка справа позовного провадження на розсуд суду, з урахуванням належного виконання завдань цивільного судочинства та виходячи з особливостей спірних правовідносин, може розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження. Вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження має бути прерогативою суду, який повинен оцінювати всі переваги та недоліки такого

порядку, враховуючи свою відповідальність за постановлене рішення.

Поряд із цим суд має визначити, чи потребує справа, що розглядається у порядку спрощеного позовного провадження, проведення судового засідання з повідомленням (викликом) сторін. В цьому випадку мають враховуватися такі аспекти, як множинність обставин справи, характер досліджуваних доказів тощо. Так, якщо сторони на підтвердження своїх вимог та заперечень посилаються лише на письмові докази, то розгляд справи може відбуватися без судового засідання і виклику сторін. За необхідності ж дослідження речових та електронних доказів, висновку експерта, показань свідків, враховуючи специфіку таких доказових джерел, як уявляється, завжди має призначатися судове засідання з викликом всіх заінтересованих осіб та залученням інших учасників судового процесу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 07.07.2019).

2. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 7 липня 2017 р.) : зб. наук. праць. Київ : ВД Дакор, 2017. С. 18–35.

3. Циркуненко О.В. Особливості розгляду цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Право»*. 2018. Вип. 28. С. 77–84.

4. Грушицький А. Розгляд «по-спрощеному». *Закон і бізнес*. 2018. № 37 (1387). 15.09-21.09.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/print/134471-koli_spravi_neznachnoi_skladnoschi_stayut_maloznachnimi_.html (дата звернення: 27.05.2019).

5. Панич Н.Ю. Малозначні справи згідно ч. 6 ст. 19 ЦПК України у порівнянні з § 495a ЦПК Німеччини і ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861/2007: чи вдалась реформа? *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханик-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 120–133.

6. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво, господарство і право* : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. № 12. С. 85–89.

7. Тітов М.Ю., Коротенко Т.Ф. Спрощене позовне провадження: новий досвід. Узагальнення судової практики на прикладі Оболонського районного суду міста Києва. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханик-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 172–186.

The article is devoted to the study of the main problems of the institute of simplified production in civil procedural law. The work critically evaluates the articles of the law, which specify civil cases, which are necessarily considered in summary order; cases that can be solved in this order at the discretion of the court, as well as cases that are not to be considered in the simplified proceedings. The position on the provision of discretionary powers to the court when deciding on the consideration of a civil case in summary procedure has been further developed. Attention is drawn to the fact that since the court is directly responsible for making a lawful and reasonable decision on the case, it is he who must determine in what order – general or simplified – it is more expedient to consider a particular case to achieve the tasks of civil proceedings, among which there is not only timely but objective consideration of the case also. In this regard, it was proposed to make changes to the Code of Civil Procedure of Ukraine and to provide that any civil case under the lawsuit, at the discretion of the court, taking into account the proper fulfillment of the tasks of civil proceedings, as well as the peculiarities of controversial legal relations, can be considered in a simplified lawsuit procedure. It is noted that when determining the form of a court proceeding under a lawsuit, the court, first of all, should be guided by such criteria as the complexity of the case (multiplicity of circumstances to be established), the volume and nature of evidence in a civil case and the subjective composition of the case. In addition, the court must also take into account such a feature of the simplified proceedings as the absence of a preparatory meeting in it, and therefore the impossibility of carrying out the procedural actions provided for in Art. 197 Code of Civil Procedure of Ukraine, which may complicate the consideration and resolution of the case. The author also substantiates the opinion that it is the court, without the petition of the parties, taking into account only the specifics of a particular case, should determine the need for holding a court session in the framework of simplified production.

Key words: civil case, court, simplified proceedings, civil procedural law, court session.